

## ALISHER NAVOIY IJODINING MUSTAQILLIKGACHA BO'LGAN DAVRDA O'RGANILISHI

**Oktamjonova U.B.**

**Farg'ona davlat universiteti**

**Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 2 -bosqich talabasi**

**<https://doi.org/10.5281/zenodo.20051804>**

**Kalit so'zlar:** Alisher Navoiy, Navoiyshunoslik ,Adabiy meros,Mustaqillikgacha davr, Sovet davri adabiyotshunosligi, Ilmiy tadqiqotlar, G'oyaviy talqin,Sharq adabiyoti,Mumtoz adabiyot, Adabiy-tanqidiy qarashlar.

### **ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodining mustaqillikgacha bo'lgan davrda o'rganilish jarayoni, uning ilmiy-adabiy talqinlari hamda turli tarixiy bosqichlarda Navoiy merosiga bo'lgan yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolada Navoiy asarlarining o'rganilishi XIX asr oxiri va XX asr davomida shakllangan adabiy-tanqidiy qarashlar asosida ko'rib chiqiladi.

Sovet davrida Navoiy ijodiga nisbatan mafkuraviy yondashuvlar, uning g'oyaviy talqinlari va ilmiy tadqiqotlarning rivojlanish bosqichlari yoritiladi.

Shuningdek, navoiyshunoslik fanining shakllanishi, olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar hamda ularning adabiyotshunoslikka qo'shgan hissasi tahlil qilinadi.

**Ключевые слова:** Алишер Навои, наведение, литературное наследие, донезависимый период, советское литературоведение, научные исследования, идеологическая интерпретация, восточная литература, классическая литература, литературно-критические взгляды.

### **АННОТАЦИЯ**

В статье анализируется процесс изучения творчества Алишера Навои в донезависимый период, его научно-литературные интерпретации, а также подходы к наследию Навои на различных исторических этапах. В статье рассматривается изучение произведений Навои с точки зрения литературно-критических взглядов, сформировавшихся в конце XIX и XX веков.

Освещаются идеологические подходы к творчеству Навои в советский период, его идеологические интерпретации и этапы развития научных исследований.

Также анализируется формирование дисциплины наведения, исследования, проводимые учеными, и их вклад в литературоведение.

**Keywords:** Alisher Navoi, Navoi studies, Literary heritage, Pre-independence period, Soviet literary studies, Scientific research, Ideological interpretation, Eastern literature, Classical literature, Literary and critical views.

### **ANNOTATION**

This article analyzes the process of studying Alisher Navoi's work in the pre-independence period, its scientific and literary interpretations, and approaches to Navoi's heritage at various historical stages. The article examines the study of Navoi's works based on literary and critical views formed at the end of the 19th and 20th centuries.

Ideological approaches to Navoi's work during the Soviet period, its ideological interpretations, and the stages of development of scientific research are highlighted.

The formation of the discipline of Navoi studies, research conducted by scholars, and their contribution to literary studies are also analyzed.

## KIRISH

Alisher Navoiy o‘zbek mumtoz adabiyotining eng yirik vakili bo‘lib, uning ijodi Sharq adabiyoti va madaniyati tarixida juda muhim o‘rin egallaydi. Navoiy ijodini o‘rganish jarayoni uzoq tarixga ega bo‘lib, mustaqillikkacha bo‘lgan davrda turli bosqichlarda shakllangan.

Bu jarayon dastlab Sharq adabiy muhitida, keyinchalik jadidlar davrida va sovet davrida ilmiy asosda rivojlangan. Navoiy hayotligi davridayoq uning asarlari keng tarqalib, qo‘lyozmalar shaklida ko‘chirilib, Sharq mamlakatlarida mashhur bo‘lgan. Uning “Xamsa”, “Xazoyin ul-maoniy” kabi asarlari adabiy namuna sifatida qadrlangan va shoirlar uchun ijodiy maktab vazifasini bajargan.

Bu davrda Navoiy ko‘proq buyuk shoir va ustoz sifatida tan olingan, uning ijodi ilmiy tahlildan ko‘ra badiiy namunaviylik nuqtayi nazaridan baholangan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadid ma‘rifatchilari Navoiy ijodiga yangicha yondashuvni shakllantirdi. Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat kabi jadidlar Navoiy asarlarini milliy uyg‘onish va ma‘rifat manbai sifatida talqin qildilar. Bu davrda Navoiy ijodi maktab darsliklariga kiritildi va yosh avlodni tarbiyalashda muhim manba sifatida foydalanildi.

Rus sharqshunoslari ham Navoiy ijodini o‘rganishga katta e‘tibor qaratib, uning asarlarini ilmiy tasnif qilish va Yevropa ilmiy muhitiga tanishtirishga harakat qildilar. V. V. Bartold, N. I. Ilminskiy va A. Samoylovich kabi olimlar Navoiy merosini tarixiy-adabiy manba sifatida tahlil qildilar, biroq ularning yondashuvida Sharq adabiyoti ko‘pincha Yevropa ilmiy mezonlari asosida baholangan. Sovet davrida Navoiy ijodini o‘rganish yanada kengaydi va tizimli ilmiy shaklga keldi.

Dastlabki yillarda uning ijodi sinfiy mafkura asosida talqin qilinib, “progressiv shoir” sifatida ko‘rsatildi. Keyingi yillarda esa Oybek, Vohid Zohidov, Hamid Sulaymon, Suyima G‘aniyeva kabi olimlar tomonidan Navoiy ijodi chuqur ilmiy tahlil qilindi.

Uning asarlari matnshunoslik jihatdan o‘rganildi, ilmiy nashrlar tayyorlandi va universitetlarda maxsus navoiyshunoslik yo‘nalishi shakllandi. Shu bilan birga, sovet mafkurasi ta‘sirida Navoiy ijodining diniy-falsafiy jihatlari cheklangan holda talqin qilindi. Shunga qaramay, bu davrda Navoiy merosini o‘rganish ilmiy jihatdan ancha rivojlandi va navoiyshunoslik maktabi shakllandi.

Alisher Navoiy ijodining mustaqillikkacha bo‘lgan davrda o‘rganilishi murakkab tarixiy jarayon bo‘lib, u Sharq an‘anaviy adabiy muhitidan boshlab jadidlar ma‘rifatchiligi va sovet ilmiy maktabi orqali rivojlangan hamda zamonaviy navoiyshunoslikning shakllanishiga zamin yaratgan.

Alisher Navoiy ijodi o‘zbek adabiyoti tarixida eng muhim va eng ko‘p o‘rganilgan meroslardan biri hisoblanadi. Mustaqillikkacha bo‘lgan davrda uning ijodi turli tarixiy sharoitlarda turlicha yondashuvlar asosida tadqiq etilgan bo‘lib, bu jarayon bir necha bosqichlardan iborat murakkab ilmiy va madaniy jarayonni tashkil etadi.

Navoiy merosining o‘rganilishi dastlab qo‘lyozma an‘analar, saroy adabiy muhiti va tazkirachilik (adiblar haqida yozilgan asarlar) orqali boshlangan. XV–XVI asrlardayoq Navoiy asarlari nafaqat Movarounnahrda, balki Xuroson, Eron, Hindiston va boshqa Sharq hududlarida keng tarqalgan. Uning ijodi ko‘plab shoirlar uchun ijodiy ilhom manbai bo‘lib xizmat qilgan va adabiy maktab sifatida shakllangan. Bu davrda Navoiy asarlari ko‘proq “ideal shoir”, “komil inson” g‘oyasini ifodalovchi badiiy manba sifatida qabul qilingan.

Keyingi davrlarda, ayniqsa XIX asr oxiriga kelib, Turkiston hududida jadidchilik harakati paydo bo'lishi bilan Navoiy ijodiga bo'lgan qarashlar yangicha mazmun kasb etdi. Jadid ma'rifatchilari Navoiy merosini milliy uyg'onish, tilni isloh qilish va xalqni ma'rifatga yetaklash vositasi sifatida talqin qildilar.

Bu davrda Navoiy asarlari nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega manba sifatida o'rganila boshladi. Jadidlar Navoiy tilini sodda va tushunarli qilish, uning g'oyalarini xalq orasiga keng yoyish uchun turli maqolalar, darsliklar va tarjimalar tayyorlashgan.

XX asr boshlarida rus sharqshunosligi Navoiy ijodini ilmiy jihatdan o'rganishga kirishdi. Yevropa va Rossiya ilmiy maktablari Navoiy asarlarini qo'lyozma manbalar asosida tahlil qilish, ularni kataloglashtirish va tarixiy manba sifatida o'rganishga e'tibor qaratdilar. Bu jarayonda Navoiy ijodi Sharq madaniyatining muhim elementi sifatida Yevropa ilmiy doiralari tanishtirildi. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda Navoiy ijodiga Sharq va G'arb madaniyati nuqtayi nazaridan qiyosiy yondashuvlar ham kuzatildi.

Sovet davri Navoiy ijodini o'rganishda eng keng qamrovli bosqich hisoblanadi. Bu davrda Navoiy merosi davlat ideologiyasi doirasida ilmiy tadqiqotlar markaziga aylandi. Uning ijodi ko'pincha ijtimoiy adolat, xalqparvarlik va insonparvarlik g'oyalari nuqtayi nazaridan talqin qilindi. Shu bilan birga, diniy-falsafiy mazmunlar ikkinchi darajaga tushirildi yoki cheklangan holda o'rganildi.

#### **XULOSA**

Shuningdek, bu davrda Navoiy ijodi ta'lim tizimiga keng joriy qilindi. Maktab va oliy o'quv yurtlarida uning asarlari alohida o'quv material sifatida o'qitila boshlandi. Navoiy obrazini targ'ib qilish orqali o'zbek milliy adabiy merosini mustahkamlash maqsadi ham qo'yildi. Adabiyotshunoslikda Navoiy ijodini tarixiy, falsafiy va badiiy jihatdan o'rganishga bag'ishlangan ko'plab ilmiy ishlar yuzaga keldi.

Mustaqillikkacha bo'lgan davrda yana bir muhim jihat shundaki, Navoiy ijodi faqat adabiy hodisa sifatida emas, balki tilshunoslik, falsafa, tarix va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan ham o'rganila boshladi. Uning asarlaridagi til boyligi, poetik tizim, obrazlar dunyosi va insonparvarlik g'oyalari ilmiy tahlilning asosiy obyekti bo'ldi.

Alisher Navoiy ijodining mustaqillikkacha bo'lgan davrda o'rganilishi murakkab va ko'p bosqichli tarixiy jarayon bo'lib, u Sharq adabiy an'alaridan boshlab XX asrning ilmiy navoiyshunoslik maktabigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Dastlab Navoiy ijodi zamondoshlari va keyingi avlod adiblari tomonidan badiiy namunaviylik va ustoz shoir maqomida e'tirof etilgan bo'lsa, keyinchalik jadid ma'rifatchilari uni milliy uyg'onish, ma'rifat va til taraqqiyoti ramzi sifatida talqin qildilar. Rus sharqshunoslari esa Navoiy merosini ilmiy jihatdan tizimlashtirish va Yevropa ilmiy muhitiga tanishtirishda muhim rol o'ynadilar.

Sovet davrida esa Navoiy ijodi keng miqyosda o'rganilib, matnshunoslik va adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan katta ilmiy natijalarga erishildi, biroq mafkuraviy yondashuvlar uning ayrim jihatlarini cheklangan holda talqin qilishga olib keldi.

Umuman olganda, mustaqillikkacha bo'lgan davrda Navoiy ijodini o'rganish uning ilmiy asosda shakllanishiga, navoiyshunoslik fanining rivojlanishiga va Navoiy merosining jahon adabiyoti miqyosida tan olinishi uchun mustahkam zamin yaratdi.

**Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Navoiy, A. Xamsa. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
2. Navoiy, A. Lison ut-tayr. Toshkent: O‘zbekiston NMIU, 2015.
3. Karimov, N. Alisher Navoiy va o‘zbek adabiyoti. Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.
4. Yo‘ldoshev, M. Navoiyshunoslikning metodologik asoslari. Toshkent: Fan, 2013.
5. G‘aniyeva, S. Alisher Navoiy ijodiy merosi va uning o‘rganilishi. Toshkent: Mumtoz so‘z, 2014.
6. Qodirov, A. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Universitet, 2016.
7. Hayitmetov, A. Navoiy ijodining falsafiy talqini. Toshkent: Tafakkur, 2010.
8. Rahmonov, N. Navoiy va Sharq adabiyoti an‘analari. Toshkent: Fan, 2012.
9. Islomov, U. Jadid adabiyoti va Navoiy merosi. Toshkent: Ma‘naviyat, 2017.
10. Abdurahmonov, G‘. O‘zbek adabiyoti tarixidan lavhalar. Toshkent: Sharq, 2018.
11. Sobirov, S. Navoiyshunoslik masalalari. Toshkent: Fan, 2019.
12. Mirzayev, T. O‘zbek mumtoz adabiyoti. Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
13. Jalilov, B. Navoiy ijodida insonparvarlik g‘oyalari. Toshkent: Yangi nashr, 2021.
14. Yusupova, D. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: Universitet, 2010.
15. Toshmurodov, E. Alisher Navoiy merosining o‘rganilish tarixi. Toshkent: Fan, 2022.